

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

ЈАСМИНА НЕДЕЉКОВИЋ
Народна библиотека Србије
Археографско одељење

О НЕКИМ ЈЕЗИЧКИМ ОСОБИНАМА РУКОПИСНОГ ЗАКОНИКА ИЗ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКА

У раду се износе графичке и језичке особине рукописне књиге *Законик* (XVI век) јеромонаха Генадија писане за манастир Благовештење. Наше испитивање неких језичких особина показало је да говор писара овог *Законика*, јеромонаха Генадија, има особине данашњег призренско-јужноморавског поддијалекта.

Кључне речи: *Законик*, рукописна књига, манастир Благовештење, јеромонах Генадије, призренско-јужноморавски поддијалекат.

1. У збирци манастира Високи Дечани под бројем 116 налази се рукописна књига *Законик*, која је настала у периоду од 1525. до 1535. године.¹

Према запису на л. 161а сазнајемо да је ову књигу писао јеромонах Генадије за манастир Благовештење:²

† Сію кнѣгъ писанъ јеромонах(ь) Генадіе. гл(а)го(ле)моу Законник и прѣложї ю храмъ Бл(а)говѣщенїю. и кто че є ѿннцннн да ес(ть) проклѣт(ь). ѿ Г(оспод)а

¹ Писар *Законика*, јеромонах Генадије, у запису на л. 161а није оставио податак које године је тачно књига настала. Према воденим знацима ова рукописна књига писана је у периоду између 1525. и 1535. године (в. Гроздановић-Палић 1995: 41–42).

² Према тексту на листовима 49б (блговѣ), 50а (щѣнїе), 56б (въ под), 57а (крїліе), 60а (горн цврца), 65б (генадіе), 96б (блговѣщенїе) и 103б (шоурацъ), који је такође писан руком јеромонаха Генадија, претпостављамо да се ради о манастиру Благовештење испод Рудника (в. ближе о манастиру Петковић 1950: 29–31).

Б(ог)а н Прѣч(н)стїе его м(а)т(е)рє. н ѿ тїї с(кє)тнх(ь) ѡ(ть)ць:~ Н простите ѡ(ть)ци н в[р]атїѡ еше вєх 'моло[?] навчїѡ. Исправланте а не кляннѣ[є] Г(оспод)а рад(н).

2. Писмо писара Генадија је полууставно, уједначено. Карактерише га присуство већег броја брзописних елемената, лигатура и надредних слова. Са палеографског аспекта за датирање овог споменика издвајају се двојачке форме истог слова, што је, наравно, битна одлика писма с почетка XVI века.

Графија јеромонаха Генадија има особине које такође одговарају времену када он пише *Законик*. То се, између осталог, види у означавању сугласника *j* у групама *aja, aje, ija, ije, iju, oje, oji, oju* и *uje* (сг҃ла 2б, запрѣцакѣмъ 70а; сп҃сєнїа 2б, поучєнїа 9а; славженїе 3б, ѡденїе 4б; вїють 4б; своєго 5б; оустронть 65б; свою 2б; бесєдвїеть 82б) и у обележавању следећих група: а) *ља* и *ња* са *л, н + а*, *па* (ѡбнавлатн 5а, не поновлаєть 62а, нѣла 4а; блнжнагѡ 71а); б) *ље* са *л + љ, е* (в҃гѡбавленїе 4а, оудовленїа 5б); в) *ње* са *н + љ* (пѡнѣж(е) 71а); г) *њи* са *н + и* (ннцѣ 71а); д) и *-ль* са *-ль*: *краль* 4б.

3. Низ примера вокализације полугласника у *a* који припадају српскословенском или српском народном језику или и једном и другом (пасъ 20а, тачїю 4б, такѡ 8б, тащѡ 8б, дащєрь 30а, маздаѡ 38б, ѡ васєдѣ 52а, ѿ васєгашнаго грѣха 137б, ѿ прѣказношенїа 157а, множаство 80а, богатаство 33б, мрѣтавьцєдѣ 92а, мрѣтавьтаскєю 92а, начєтакъ 57б, нзєнтакъ 60б, четвьртакъ 152а, стараць 30а, конаць 35а, грѣнаць 61а, звѡнаць 69б, чрѣнѡрнзаць 75б, лнхѡнцаць 102б, кєсаць 138б, коталь 60б, ка вѣсєдѣ 6б) – указују на то да и у оним случајевима где писар Генадије пише слова *ь* и *ѣ* (тѣїю 3а, тѣкѡ 3а, сѣбора 10а, ѡ вѣсєдѣ 52а, вѣсѣкъ 55б, сѣтворнше 4б, вѣхѡднть 89а, вѣдєтн 7б, кѣ славѡсѡвїю 5б, и сл.) треба, свакако, читати *a*.

У примерима *каждѡ* 77а, *кѡждѡ* 75а (уп. *кѣждѡ* 75а) наместо полугласника налазимо *a* или *o*, што нам показује да је у првом случају реч о српској вокализацији, а форма са *o* је можда дублетни облик ове заменице познат још у старословенским споменицима.

Облици неких придева имају *e > ѣ*: *гладєнь* 90б, *непрнчєцєнь* 23б.

Лексеме кога За, тогда 4а,³ љубоѡъ 216 у којима налазимо о уместо полугласника потичу из ранијег предлошка са којег је писар Генадије вршио преписивање.

Изнесени примери са рефлексом а од некадашњег полугласника у лексемама *ѡас, конаѡ, сѡараѡ, коѡал, ѡрнаѡ, јесам* и сл. припадају народном језику писара Генадија, јер се у низу случајева данас овај рефлекс среће на подручју призренског говора (уп. РЕМЕТИЋ 1996: 362 – *сас рѡке, бѡлаѡ, оѡаѡ, сѡараѡ, сам куѡѡла, ч'еѡв'рѡѡак*). Поред овога, призренски, као и јужноморавски, говор зна за потврде изједначавања полугласника са вокалима е и о (РЕМЕТИЋ 1996: 364–365 – *јѡч'ем, оѡењ, оѡомсѡо*; Белић 1905: 83 – *сѡдом III Врање*).

4. Вокално л у тексту *Законика* јеромонах Генадије обележава са л + ѡ (ређе ѡ) и ови примери припадају српскословенском језику: *закљњѡт ѡ 13а, длѡгѡтрѡпѡлѡвѡ 32а, плѡњѡ 60б; длѡжнѡ 80а*.

Писар Генадије је само у једном случају, и то у свом запису, употребио рефлекс лу од вокалног л: *нѡ клѡнѡт[ѡ] 161а*.⁴ Опште је познато да су први примери са рефлексом лу посведочени у двама најстаријим сачуваним рукописним књигама српске редакције старословенског језика с краја XII века – у *Мирослављевом* и *Вукановом јеванђељу* (уп. Куљбакин 1925: 102 – слунѡу 79а). У рукописним књигама XIII века (*Београдски ѡаримејник, Зборник ѡѡѡа Драѡоља, Браѡѡков минеј, Зборник беседа Теодора Сѡѡудиѡѡа, Требник, Окѡѡѡѡѡ осмоѡласник*), по речима Љ. Штављанин-Ђорђевић (1985: 101–108), група лу налази се само у фамилији речи *слунѡе*. У рукописним књигама XV–XVI и у једном рукопису из XIX века проширује се употреба рефлекса лу и на лексеме *длуѡи, длуѡжником, слуѡа, ѡлуѡе, исѡлуѡи* и сл. (Штављанин-Ђорђевић 1990: 532–533).

Према материјалу за *Срѡскохрѡѡѡѡски дијалеѡаѡѡски аѡѡлас*, П. Ивић сматра да се у говорима из којих су поникли данашњи јужноморавски, сврљѡшко-заплањски и северномакедонски „слоговно л још врло рано развило дивергентно у зависности од претходног

³ О овим фонетским ликовима у најстаријим сачуваним српскословенским језичким споменицима види Куљбакин 1925: 25, фуснота бр. 1: „Примери тогда, кога можда имају о из старог о.“

⁴ У материјалу који је на подручју призренско-јужноморавског поддијалекта сакупио Белић (1905: 116) налазимо *кѡнем III Кат*.

консонанта. Ако је он био дентал, добивена је група *л* + вокал, а у осталим крајевима се чувало *л*. У пределима ближим штокавским иновационим центрима новонастали вокал био је *у*, а у спољашњем појасу *ə*“ (Ивић 1991: 213).

И у данашњем говору Призрена рефлекс *лу* налазимо иза дентала *с* (РЕМЕТИЋ 1996: 374 – *слунце, слүза*) и у једном лексикализованом примеру иза *ж* (РЕМЕТИЋ 1996: 374 – *жл'уња*; уп. и ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ 1986: 142 – *жлвчъ*).

Из свега изложеног видимо да у досадашњој грађи из српских ћирилских рукописних књига рефлекс *лу* је забележен после сугласника *с*, *д* и *и*. И данас, у јужноморавском поддијалекту ситуација је идентична, а у призренском је сачувана само позиција дентал *с* + *лу*. Наш пример *клуниѝ(е)* забележен у запису из 1525–1535. г. писара Генадија наводи нас да претпоставимо следеће: да је рефлекс *лу* некада у призренско-јужноморавском поддијалекту долазио и у позицији иза сугласника *к*, а вероватно и неких других. Мишљења смо да је ова појава била експанзивнија, а да се временом сузила само на случајеве иза дентала *с*, *д*, и *ж*, а што је, свакако, било у вези и са ширењем рефлекса *у* уместо вокалног *л*. Данас, међутим, како нам показује грађа, видимо да у позицији иза дентала *д* „чување“ рефлекса *лу* није доследно (уп. БЕЛИЋ 1905: 115 – *длүжно* III Врање; 116 – *дүжан* III Н.). Једино је позиција дентал *с* + *лу* (БЕЛИЋ 1905: 115 – *слүба* III Вртог; РЕМЕТИЋ 1996: 374) остала непромењена, и то још од прве потврде забележене крајем XII века.

5. Поред облика *канѝ* (грч. *κάνών*) 56б писар Генадије употребљава и *канџа* 53б.

Према грчком *λεϊτουργία* долази *е* у примеру *ѝ летврџіе* 127а.

Предлог *ѝроѝив* има облик и са покретним *у*: *протнвоу* *снлѝ* 3б, поред *протнвѝ* *троѝ* 3б.

6. У тексту *Законика* присутни су облици у којима се сугласник *-л(-)* чува на крају речи и слога и они припадају или српкословенском језику или су можда и обележје писаревог народног језика: *паднвль* 27а, *прннсьль* 38б, *понеџ(є)лннкъ* 111б, *коталь* 60б, *сољь* 88а.

Случајеви са рефлексом *-о(-)* уместо сугласника *-л(-)* обележје су народног говора јеромонаха Генадија: *навѝѝω* 161а (пример из записа), *вѝ п(о)нџ(є)лннкъ* 67а.

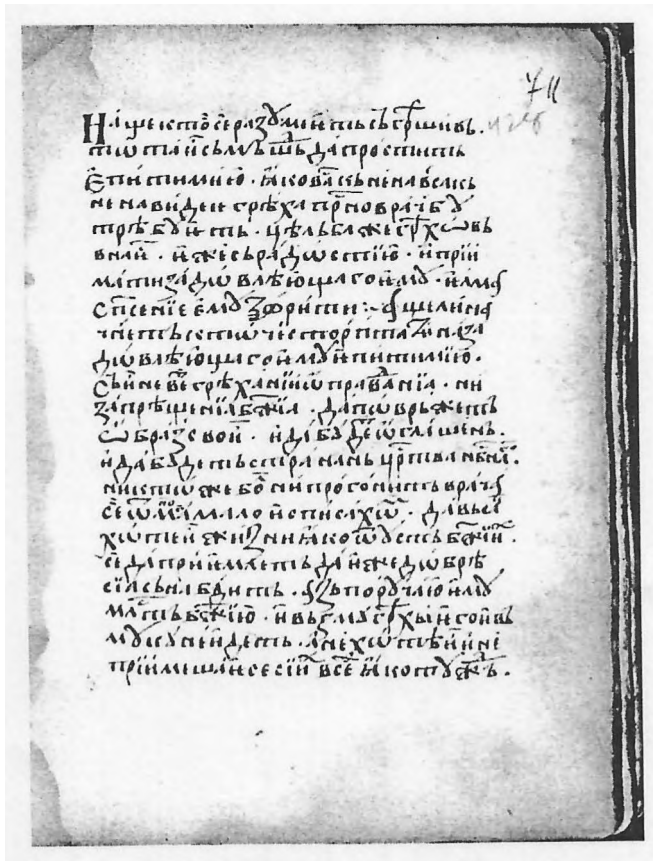
- Грицкат, Ирена. „Језик Шишатовачког преписа.“ *Законик цара Стефана Душана*. Књ. 3, Београд 1997а: стр. 215–224.
- Грицкат, Ирена. „Језик Призренског преписа.“ *Законик цара Стефана Душана*. Књ. 3, Београд, 1997б: стр. 161–169.
- Гроздановић-Палић, Мирослава и Радоман Станковић. *Рукописне књиге манасиџира Високи Дечани. Водени знаци и датирање*. Књ. 2, Београд: Народна библиотека Србије, 1995.
- Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1956.
- Ивић, Павле. „О рефлексима слоговног л у призренско-тимочкој дијалекатској области.“ *Из српскохрватске дијалектологије. Изабрани огледи* III, Ниш, 1991: стр. 205–214.
- Куљбакин, Степан М. *Палеографска и језичка истраживања о Мирослављевом јеванђељу*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.
- Младеновић, Александар. „Белешке о графици и језику у Житију Стефана Дечанског Григорија Цамблака.“ *Зборник за филологију и лингвистику* књ. XXIV/1, Нови Сад (1981): стр. 31–40.
- Младеновић, Александар. *Повеље и писма десеторица Стефана Лазаревића. Тексти. Коментари. Снимци*. Београд: Чигоја штампа, 2007.
- Недељковић, Јасмина. „О неким особинама народног језика преписа Законика цара Душана из Паштровића (XVIII век).“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. L, Нови Сад (2007): стр. 615–619.
- Петковић, Р. Владимир. *Преглед црквених сиоменика кроз јовесницу српског народа*. Београд, 1950.
- Реметић, Слободан. „Срски призренски говор I (гласови и облици)“. *Српски дијалектолошки зборник* XLII, Београд (1996): стр. 319–614.
- Штављанин-Ђорђевић, Љубица. „Присуство групе лу у српским рукописима XIII века.“ *Научни састанак славистиа у Вукове дане* 14/1, Београд (1985): 101–108.
- Штављанин-Ђорђевић, Љубица. „Рефлекс вокалног л у Дечанској бележници из 1827. године.“ *Археографски прилози* књ. 8, Београд (1986): стр. 139–147.
- Штављанин-Ђорђевић, Љубица. „Прилог проучавању групе лу у говорима призренско-јужноморавског дијалекта.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. XXXIII, Нови Сад (1990): стр. 531–534.

Резюме

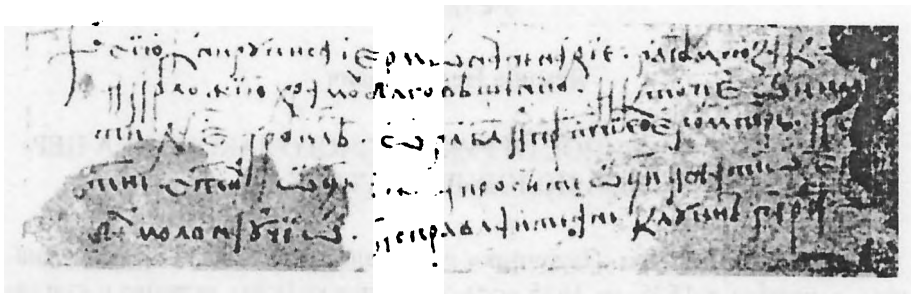
Ясмина Неделькович

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РУКОПИСНОГО ЗАКОННИКА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVI ВЕКА

Рукописная книга «Законник» создавалась, согласно водяным знакам, в период с 1525 до 1535 года. Ее написал (како указано в специальной записи) иеромонах Геннадий для монастыря Благовещение. Народный язык иеромонаха Геннадия, согласно ряду фонетических и морфологических признаков, принадлежит современному призренско-южно-моравскому поддиалекту.

Законник (1525–1535), стр. 74а

Законик (1525–1535), запис писара Генедија, стр. 161а